

HTD

HADİS TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HADITH STUDIES مجلة بحوث الحديث

Cilt/Volume: VIII Sayı/Number: 2 Yıl/Year: 2010

من رئيس التحرير/Editorial/ Editörden

İbrahim HATİBOĞLU, Geçmiş İle Gelecek Arasında Köprü Olabilmek...

مقالات/Articles/ Makaleler

Selçuk COŞKUN, Sünnet ve Geleneğin Döngüsel Yapısı Üzerine/
On the Circular Structure of Sunnah and Custom

Veli ATMACA, Hadislerde Geçen Hastalık Adları/
Names of the Sicknesses Mentioned in hadiths

Bekir KUZUDİŞLİ, Müsnedleri Dışında Zikredilen Sahâbiler Bağlamında
Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i -Ebû Hüreyre Örneği-/Ahmad b. Hanbal's
Musnad in the Context of Companions Mentioned outside of their
Musnads -the Case of Abû Hurayra-

Mohammed ALSHEHRI, Misunderstanding of Statements and Practices of
some Early Hadith Scholars by some Orientalists/Bazı Şarkiyatçıların Erken Dönem Hadis
Âlimlerinin İfade ve Uygulamalarını Yanlış Anlamaları

Ömer Faruk YILDIRIM, Teyemmüm Kıssasının Tarihi ve Âyetinin Sebeb-i Nüzûlü Üzerine
-Hz. Âişe'nin Gerdanlığını Düşürmesinin Mükerrerliği Bağlamında-/
An Evaluation on Date of Qissa of Teyemmum and Sabab-i Nuzûl of Verse of Teyemmum
-On the Repeated Occurrences of Â'ishah's (r. a.) having lost her necklace-

Ahmet ÜRKMEZ, el-Bidâye ve'n-Nihâye'sinden Hareketle İbn Kesîr ve Hadis Hocaları
Üzerine/On al-Bidāya wa al-nihāya of İbn Katheer and
his Hadith Teachers

ترجمة/Translation/ Tercüme

Miklos MURANYI, Erken Dönem Tabakât Literatüründe Sikadan Zayıfa Geçiş:
Ricâl İlmine Metinlerarası Bir Yaklaşım/From Thiqa to Da'if in Early Tabaqāt-Literature:
An Intertextual Approach to 'Ilm al-Rijāl (Çev. Fatma KIZIL)

Teyemmüm Kıssasının Tarihi ve Âyetinin Sebeb-i Nüzûlü Üzerine

-Hz. Âişe'nin Gerdanlığını Düşürmesinin
Mükerrerliği Bağlamında-

Ömer Faruk YILDIRIM*

"An Evaluation on Date of Qissa
of Teyemmum and Sabab-i Nuzûl
of Verse of Teyemmum -On the
Repeated Occurrences of
Â'ishah's (r. a.) having lost her
necklace-"

Abstract: According to qissa of tayammum, Â'ishah had gone to a campaign with the Prophet Muhammed, and lost her necklace during this campaign. Because of this event, one group of Muslims stayed there to find the necklace. Because these Muslims who stayed there did not find water for wudû, the verse of tayammum was revealed. When and in which campaign this event took place, and which one of the two tayammum verses in the Qur'ân was revealed is controversial. Furthermore, this qissa is quite similar to the event of Ifk in terms of cause and result. We analyzed in this article debates about this qissa, and its repeated occurrences in the context of Ifk.

Citation: Ömer Faruk Yıldırım, "Teyemmüm Kıssasının Tarihi ve Âyetinin Sebeb-i Nüzûlü Üzerine -Hz. Âişe'nin Gerdanlığını Düşürmesinin Mükerrerliği Bağlamında-" (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, VIII/2, 2010, pp. 107-127.

Key word: Â'ishah, Qissa of teyemmum, Verse of teyemmum, Event of Ifk, Necklace, Reiterated.

I. Giriş

Bir insanın aynı olayı, iki kere yaşaması imkânsız bir şey değildir. Öyle ki, birçok insan kendi yaşamında bu durumu gözlemleyebilmektedir. Bazen farklı zamanlarda yaşanan iki benzer olayın, hangisinin önce hangisinin sonra olduğu dahi karışabilmektedir. Bu, iki olay arasındaki benzer hususların birbirlerinden ayırlamayacak kadar çok olduğu durumlar için geçerlidir. Hadis kaynaklarımızda da bir olayın anlatımında benzer ve farklı hususlar içeren rivayetlere rastlanılmaktadır. Bu durumda olayın anlatımındaki farklılıklar cem edilebiliyorsa tek bir olay olduğu şeklinde yorumlanır. Eğer bir olay zaman, mekân gibi özellikleri ile birbirlerinden farklı hususları içeriyorsa, onlar için iki ayrı

* Sakarya Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis, ADAPAZARI, ofyildirim@hotmail.com

olay değerlendirilmesinde bulunulur.¹ Bu türden yorumlanan rivayetler arasında, Hz. Âişe'nin gerdanlığını düşürmesini konu edinen teyemmüm² kıssası ile ifk olayı sayılmaktadır.

Hz. Âişe'nin gerdanlığını düşürmesi bakımından teyemmüm kıssası ile ifk olayı arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Şöyle ki, Hz. Âişe, ifk âyetlerinin inzal edilmesine sebep olan seferde gerdanlığını kaybetmiştir. Buna karşılık, ifk olayından farklı bir anlatımı içeren teyemmüm kıssası rivayetinde de Hz. Âişe'nin gerdanlığını düşürdüğü ve bunun sonucunda yaşananlar sebebiyle teyemmüm âyetinin nâzil olduğu nakledilmiştir. Her iki rivayette anlatılanların farklı iki olaya işaret etmesi dolayısıyla Hz. Âişe'nin gerdanlığını düşürmesi genelde mükerr, yani birden çok gerçekleşen bir olay olarak yorumlanmıştır.

Hz. Âişe'nin, Benî Mustalik Gazvesi'nde³ gerdanlığını kaybettiği hususunda şüphe yoktur. Ancak onun gerdanlığını düşürdüğünü anlattığı teyemmüm

¹ Bu konuda Enbiya Yıldırım'ın *Geleneksel Hadis Yorumculuğu -Benzer İçerikli Rivayetler Bağlamında İbn Hacer Merkezli Bir Çalışma-* isimli müstakil bir çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmanın ikinci bölümünde yazar, Buhârî'nin *Sahih*'inin şerhi olan *Fethu'l-bârî* isimli eserin sahibi İbn Hacer'i rivayetlerdeki farklılıkları mükerrer bir yoruma başvurarak çözmeye çalışması sebebiyle seçtiği yirmi dokuz örnekte eleştirmektedir. Yazar üçüncü bölümde, "İbn Hacer'den Kabul Edilebilir Farklılaştırmalar" başlığı altında üç örneği incelemiştir. Dördüncü ve son bölümde de "İbn Hacer'in Benzer İçerikli Rivayetleri Aynı Kabul Etmesi" başlığı altında üç rivayete değinmiştir. (bkz. Yıldırım, Enbiya, *Geleneksel Hadis Yorumculuğu*, İstanbul 2001, s. 72- 293) Genelde mükerrer yorumun tercih edildiği bir başka örnek, Hz. Peygamber'in kûsûf namazı kıldırıldığını anlatan rivayetlerdir. Bu haberlerde kûsûf namazının rekâtlarına ve kılındığı mekâna dair farklılıklar bulunması sebebiyle, aksini iddia edenler olmakla birlikte, Hz. Peygamber'in birkaç kez kûsûf namazı kıldırıldığı söylenmiştir (bkz. Zebidi, Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1983, trc. Ahmed Naim III, 317-324 (I-III). Tekerrür ettiği belirtilen başka olaylarla ilgili rivayetler için bkz. Yavuz Köktaş, *Fethu'l-Bârî ve Umdetü'l-Kârî'nin Metin Tahlili Açısından İncelenmesi*, İstanbul 2009, s. 192-194.

² Teyemmüm, sözlükte kasdetmek ve yönelmek anlamındadır. (bkz. Abdurrahmân Halîl İbn Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, Beyrut 1988, VIII, 430; Râgıb İsfahânî, *Müfredât Elfâzi'l-Ku'ran*, Beyrut-Dimaşk 1992, s. 893) Fıkıh terimi olarak şöyle açıklanır: "Su bulunmadığı veya bulunduğu halde kullanılmasına kudret bulunmadığı takdirde temiz olan toprak cinsinden bir şey ile hadesi gidermek maksadıyla yapılan işlemdir ve "iki darp bir niyet" diye tanımlanır." (bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1975, s. 579).

³ Benî Mustalik Gazvesi'ne, Müreysi' kuyusunun çevresinde meydana gelmiş olması sebebiyle, bu yere nispetle Müreysi' Gazvesi de denir. Benî Mustalik Gazvesi'nin tarihi hakkında hicri 4, hicri 5. ve hicri 6. yılında meydana geldiğine dair farklı görüşler serdedilmiştir. (Bu görüşlerin ayrıntılı bir incelenmesi için bkz. İbrahim b. İbrahim Kureybî, *Merviyâtü Gazveti Benî Mustalik ve hiye Gazvetü'l-Müreysi'*, Medine ts., s. 89-100) Bunun yanı sıra, bu gazvenin Hendek Savaşı'ndan önce mi sonra mı olduğu tartışması daha çok öne çıkmıştır. (Konu ile ilgili açıklamalar için bkz. İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2004, s. 194; Önkâl, Ahmet, "Mustalik", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 360, 361; Muhammed Saîd Ramazan el-Bütî, *Fıkhu's-sîre*, trc. Ali Nar-Orhan Aktepe, İstanbul 2003, s. 301, 302; Mehmet Apaydın, *Resûlüllâh'ın Günlüğü*, İstanbul 1995, s. 120).

kıssasının yine Benî Mustalik'de ya da Zâtü'r-Rika' Gazvesi'nde⁴ olduğunu belirten farklı görüşler vardır.⁵ Ayrıca bu kıssa sonucunda el-Mâide ve en-Nisâ sûrelerindeki teyemmüm âyetlerinden hangisinin indiği de tartışmalıdır.⁶ Bu makalede, söz konusu tartışma noktaları tetkik edilecektir. İncelencek konu, hadis ilmini ilgilendirdiği kadar bir âyetin nüzûl sebebi olmasıyla tefsir ve bir gazvenin anlatılmasıyla tarih ilimlerini de ilgilendirmektedir.⁷ Bu bakımdan her üç ilim dalının konuya yaklaşımlarına yer verilecektir. Yaklaşımlar ele alınırken teyemmüm kıssası rivayetlerinin tümüne ulaşılmaya çalışılmış ve yer geldikçe onlara atıf yapılmıştır. Ancak bir makale boyutunu aşacağı için tüm teyemmüm rivayetlerinin sened ve metin tenkidi yapılmamış, kaynaklarımızda tartışılan bazı rivayetlerin değerlendirilmesiyle yetinilmiştir.

II. Teyemmüm Kıssası Rivayetleri

Çalışmada teyemmüm kıssası rivayetlerinden kastedilen hem Hz. Âişe'nin gerdanlığını düşürdüğü hem de teyemmüm âyetinin nazil edildiği bilgilerinin beraber yer aldığı metinlerdir. Bu kıssanın kaynaklarımızda geçen rivayetleri sened ve metin bakımından bazı farklılıklar içermektedir. Bu farklılıklar dikkate alınarak *Kütüb-i Tis'a*'da yer alan teyemmüm kıssası rivayetleri üç ayrı metin hâlinde değerlendirilecektir. İlk iki metin Hz. Âişe'den, üçüncüsü Ammâr

⁴ Zâtü'r-Rika' Gazvesi siyer ve megâzi yazarlarının çoğunluğuna göre hicretin 4. yılında Benî Nadîr'in Medîne'den çıkarılmasından bir buçuk ay sonra meydana gelmiştir. Buhârî ve bazı muhaddisler ise bu gazvenin hicri 7. yıldaki Hayber Gazvesi'nden sonra gerçekleştiğini belirtmiştir. (bkz. Bûtî, *Fikhu's-sire*, s. 291).

⁵ Teyemmüm kıssasının Mekke'nin fethinde olduğuna dair bir üçüncü görüş Dâvedî'ye nispet edilmiştir. Ancak o, daha sonra bu görüşünde tereddüt etmiştir (bkz. İbn Hacer, Ahmed b. Ali Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Kahire 1986, I, 518). 8. hicri yılda Mekke'nin fethinden önce meydana gelen Zâtü'sselâsil seriyyesindeki bir uygulama, Dâvedî'nin tereddüdünün haklılığını göstermektedir. Bu seriyyenin komutani Amr b. Âs, gusl etmesi gerekirken havanın soğuk olması sebebiyle hastalanıp ölmekten korkarak teyemmüm eder ve cemaate namaz kıldırır. bkz. Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul 1992, "Tahâret", 124. Bu olayın, teyemmüm âyetinin inmesinden sonra olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü teyemmüm ile namaz kılınmasında ve onun nasıl yapılması gerektiğinde seferdeyken bir kargaşa çıkmamıştır. Ayrıca ordu Medîne'ye döndüklerinde Amr b. Âs'ı bu davranışı yüzünden Resûlüllâh'a (s.a.s) şikayet etmiş ancak Resûlüllâh (s.a.s.), Amr b. Âs'a teyemmümü nasıl yaptığını sormamış ve gusûl yerine teyemmüm ile namaz kıldırmasından dolayı onu kınamamıştır. Bu da hicri 8. yılda teyemmüm uygulamasının o zamanki toplumda iyice yerleştiğini göstermektedir. Böylece teyemmüm kıssasının hicri 8. yıldaki Zâtü'sselâsil'den önceki bir tarihte olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. (Zâtü'sselâsil seriyyesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Serdar, Özdemir, *Hz. Peygamber'in Seriyyeleri*, İstanbul 2001, s. 106-111)

⁶ en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6.

⁷ İncelediğimiz teyemmüm rivayetinin fikhî yönü de bulunmaktadır. Ancak burada hadisi yorumlarken fikhî bir değerlendirmede bulunulmayacaktır. (Teyemmüm rivayetinin fikhî yönü için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 524; Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut ts, IV, 6, 7, 12).

b. Yâsir'den (r.a) rivayet edilmektedir. Söz konusu rivayetlerin ortak özelliği teyemmüm kıssasının hangi gazvede olduğuna dair dolaylı ya da dolaysız herhangi bir bilgiyi içermemeleridir.

A. Birinci Metin

عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي بَعْضِ أَشْفَارِهِ ، حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْبَيْدَاءِ - أَوْ بِدَاتِ الْجَبِينِ - انْطَلَعَ عَقْدٌ لِي ، فَأَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَلَى الْيَمَامَةِ ، وَأَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ ، وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ ، فَأَتَى النَّاسُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ فَقَالُوا أَلَا تَرَى مَا صَعَتِ عَائِشَةُ أَقَامَتْ بِرَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَالنَّاسِ ، وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ ، وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ . فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ وَرَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَاضِعٌ رَأْسَهُ عَلَى فَيْحِيٍّ قَدْ نَامَ فَقَالَ حَبِشْتَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَالنَّاسُ ، وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ ، وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ . فَقَالَتْ عَائِشَةُ فَعَاتَبَنِي أَبُو بَكْرٍ ، وَقَالَ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَقُولَ ، وَجَعَلَ يَطْعُمُنِي يَبْدِي فِي خَاصِرَتِي ، فَلَا يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحَرُّكِ إِلَّا مَكَانَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَلَى فَيْحِيٍّ ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - حِينَ أَضْحِكَ عَلَى غَيْرِ مَاءٍ ، فَأَنَزَلَ اللَّهُ آيَةَ الثَّيْبِمْ فَيَتَّبِعُونَا . فَقَالَ أُسَيْدُ بْنُ الْخَضِرِيِّ مَا هِيَ بِأَوَّلِ بَرَكَتِكُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ . فَأَضْحَكَ عَلَى غَيْرِ مَاءٍ . قَالَتْ فَبَشَّرْنَا النَّبِيَّ الَّذِي كُنْتُ عَلَيْهِ ، فَأَصْبَحْنَا الْعَقْدَ ثَبْتَهُ (s.a.s) ile birlikte bir sefere çıkmıştık. Ta ki Beydâ'da ya da Zâtû'l-Ceyş'de bulunduğumuz sırada gerdanlığım kop(up kaybol)du. Resûlüllâh (s.a.s.) ve onunla birlikte insanlar gerdanlığı aramaya koyuldular. Onlar su bulunan bir yerde değillerdi. İnsanlar, Ebû Bekr'e (r.a.) gelerek: "Âişe'nin yaptığını gördün mü? Resûlüllâh (s.a.s.) ve herkesi, su bulunan bir yerde olmadıkları ve yanlarında da su bulunmadığı hâlde alıkoydu." dediler. Ebû Bekr (r.a.) benim yanıma geldi. Bu esnada Resûlüllâh (s.a.s.) başını dizime koymuş uyuyordu. Ebû Bekr (r.a.): "Resûlüllâh'ı.(s.a.s.) ve herkesi alıkoydun. Su bulunan yerde değiller ve yanlarında da su yok." dedi. Hz. Âişe anlatmaya devam etti: "Ebû Bekr (r.a.), beni azarladı ve Allah'ın (c.c.) söylemesini dilediği şeyleri bana söyledi. Sonra eli ile de boğrüme vurmaya başladı. Beni kimıldamaktan alıkoyan şey, Resûlüllâh'ın (s.a.s.) başını dizime koyarak uyumasıydı. Sabah olup ta Resûlüllâh (s.a.s.) kalktığında, hiç su yoktu. Allâh (c.c.) teyemmüm âyetini inzâl buyurdu. Herkes teyemmüm etti. Üseyd b. Hudayr (r.a.): "Ey Ebû Bekr ailesi, bu sizin ilk bereketiniz değildir." dedi. Âişe : "Bindiğim deveyi yola çıkamak için kaldırdığımızda, gerdanlığı onun altında bulduk." dedi." 8

Bu metin, hadis kaynaklarımızda Abdurrahmân b. Kâsım tarîkîyle tahrir edilmiştir. Metindeki ifadeye göre olay, Beydâ veya Zâtü'l-Ceyş mevkiinde olmuştur. Beyda veya Zâtü'l-Ceyş'in aynı yerin farklı isimleri olduğu belirtilmiştir.⁹ Hz. Âişe'ye ait gerdanlık, kafilenin konakladığı yerde aranmış, bulunama-

⁸ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul 1992, "Teyemmüm", 1, "Ashâbü'n-Nebî", 5, "Tefsîru Süreti'l-Mâide", 3, "Hudûd", 39, "Nikâh", 125; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul 1992, "Hayz", 108; Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, İstanbul 1992, "Teyemmüm", 23; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, İstanbul 1992, VI, 179; Ahmed b. Ali en-Nesâî, *Sünenü'n-Neseî*, İstanbul 1992, "Tahâret", 194.

⁹ Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, el-Ensârî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, Kahire 1967, V, 215.

ması üzerine tekrar yola çıkmak için hareket edecekleri esnada, onun bindiği devenin hareket etmesi ile bulunmuştur. Gerdanlık için عقد kelimesi kullanılmıştır. Kafiledekiler Resûlüllâh'ı (s.a.s.) ve kendilerini alıkoyduğu için Hz. Ebû Bekr'e kızı Âişe'yi şikâyet etmiş ve Hz. Ebû Bekir de kızını azarlamıştır. Teyemmüm âyetinin inmesinin sebebi, sabah olup ta namaz kılmak için abdest suyuna ihtiyaç duyan kafilenin konakladıkları yerde ve yanlarında su olmamasıdır. Bu rivayetin sonunda Üseyd b. Hudayr:¹⁰ “Ey Ebû Bekir ailesi, bu sizin (vesîle olduğunuz) ilk bereketiniz değildir/ما هذا بأول بركتكم يا آل أبي بكر” demiştir. Rivayetin metni, genelde aynı olmakla birlikte Amr b. Hâris'in Abdurrahmân b. Kâsım'dan naklettiği metinde teyemmüm âyetlerinden hangisinin indiğini belirten “فتزل: {يا أيها الذين آمنوا إذا قمتم إلى الصلاة}. الآية” açıklaması vardır.¹¹

B. İkinci Metin

İlk rivayetten biraz daha farklı olan ikinci metin şöyledir:

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا اسْتَعَارَتْ مِنْ أَسْمَاءَ قِلَادَةً فَهَلَكَتْ ، فَبَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رَجُلًا ، فَوَجَدَهَا فَأَذْرَكَهُمْ الصَّلَاةَ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ فَصَلُّوا ، فَشَكَوْا ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ التَّيَمُّمِ . فَقَالَ أَسْبَدَ بَيْنَ خُضَيْرٍ لِعَائِشَةَ جَزَاءُ اللَّهِ خَيْرًا ، فَوَاللَّهِ مَا نَزَلَ بِكَ أَمْرٌ تَكْرِهِيَنِي إِلَّا جَعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ لَكَ وَلِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ خَيْرًا /Hz. Âişe şöyle demiştir: O (Âişe), Esmâ'dan ödünç bir gerdanlık aldı. Sonra gerdanlığı kaybetti. Sonra Hz. Peygamber, gerdanlığın aranması için birtakım adamlar yolladı. Onlar da gerdanlığı buldu. Bu esnada yanlarında su olmadığı halde namaz vakti geldi, onlar da namazı kıldılar. Sonra bu durumu Resûlüllâh'a şikâyet ettiler. Bunun üzerine Allah (c.c.) teyemmüm âyetini indirdi. Üseyd b. Hudayr, Hz. Âişe'ye “Allah seni hayır ile mükâfatlandırsın. Valahi senin başına hoşlanmadığın hiçbir iş gelmez ki, Allah (c.c.), onda senin ve Müslümanlar için bir hayır bulundurmasın” dedi.”¹²

Bu metin, hadis kaynaklarımızda genelde Hişâm b. Urve kanalıyla nakledilmiştir. Ondan nakledilen rivayetlerin genelinde Hz. Âişe'nin düşürdüğü gerdanlığı Hz. Esmâ'dan ödünç aldığı belirtilmiştir. Ancak Humeydi'nin *Müsned*'i ile Abdurrezzâk'ın *Musannef*'indeki metinlerde gerdanlığın ödünç alındığı bilgisi yoktur.¹³ Gerdanlık için ilk metindeki عقد yerine قِلادة kelimesi kullanılmıştır. Rivayetin gerçekleştiği yer, Humeydi'nin nakline göre Ebvâ

¹⁰ Üseyd b. Hudayr hakkında bilgi için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi's-Sahâbe*, Beyrut - Lübnan 1328, I, 49.

¹¹ Buhârî, “Tefsîru Sûreti'l-Mâide”, 3. Bu açıklamanın olduğu bir başka rivayeti Taberî, en-Nisâ sûresindeki teyemmüm âyetinin nüzül sebebi olarak vermiştir. (bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Cami'u'l-beyân an tevlîl âyi'l-Kur'ân*, Riyâd 2003, VII, 78).

¹² Buhârî, “Teyemmüm”, 2, “Tefsîr Sûreti'n-Nisâ”, 10, “Nikâh”, 65, “Ashâbu'n-Nebî”, 30, “Libâs”, 58; Müslim, “Hayz”, 109; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul 1992, “Tahâret”, 121; Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî İbn Mâce, İstanbul 1992, “Tahâret”, 90; Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahmân ed-Dârimî, İstanbul 1992, “Tahâret”, 67; Nesâî, “Tahâret”, 204.

¹³ Ebû Bekir Abdullâh b. Zubeyr el-Humeydi, *el-Müsned*, Beyrut-Kahire ts., I, 88, 89; Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, 1983, I, 227.

mevkiidir. Diğer kaynaklarda ise yerin neresi olduğu bilgisine yer verilmemiştir. Hişâm b. Urve tarîki, Ebû Bekr'in Hz. Âişe'ye olan azarlamasını içermez, ancak Abdurrezzâk *Musannef* te Ma'mer'den Eyyûb aracılığıyla bu bilgiyi aktarır. Ayrıca, teyemmüm âyetinin inme sebebi konaklama yerinden gerdanlığı bulmak için ayrılan insanların namaz vakti girdiğinde, namazlarını su bulamadıkları için abdestsiz kılmaları ve bu durumu döndüklerinde Hz. Peygamber'e şikâyet etmeleridir. Bu rivayette Resûlüllâh (s.a.s.) birtakım insanları gerdanlığı aramaya gönderir ve onlarda gerdanlığı bulur. Üseyd b. Hudayr da rivayetin sonunda Hz. Âişe'ye: "Allah seni hayırla mükâfatlandırınsın. Allah'a yemin olsun ki ne zaman senin hoşlanmadığın bir iş başına gelse, Allah o halde sen ve Müslümanlar için bir hayır kılmıştır/ جزاك الله خيرا فوالله ما نزل بك أمر تكرهينه إلا جعل الله ذلك لك وللمسلمين فيه خيرا" demiştir;

C. Üçüncü metin

Ammâr b. Yâsir'den (r.a.) aktarılan bu metin ilk rivayet ile yaklaşık olarak aynı olmakla birlikte, teyemmümün nasıl yapıldığını açıklayan bir ziyade içermektedir. Metin şöyledir:

عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَزَسَ بِأَوَّلَاتِ الْجَيْشِ وَمَعَهُ عَائِشَةُ فَأَنْقَطَعَ عَقْدُ لَهَا مِنْ جَزَعٍ ظَفَارَ فَحِيسِ النَّاسِ ابْتِغَاءَ عَقْدِهَا ذَلِكَ حَتَّى أَضَاءَ الْفَجْرُ وَلَيْسَ مَعَ النَّاسِ مَاءٌ فَتَغَيَّظَ عَلَيْهَا أَبُو بَكْرٍ وَقَالَ خَيْبَتِ النَّاسِ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رُخْصَةَ التَّطَهُّرِ بِالصُّعِيدِ الطَّيِّبِ فَقَامَ الْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَرَبُوا بِأَيْدِيهِمْ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ وَلَمْ يَقْبِضُوا مِنَ التُّرَابِ شَيْئًا فَمَسَحُوا بِهَا وَجُوهَهُمْ وَأَيْدِيَهُمْ إِلَى الْمَتَاكِبِ وَمِنْ بَطُونِ أَيْدِيهِمْ إِلَى الْإِبَاطِ /Ammâr rivayet etti: Resûlüllâh (s.a.s.), Hz. Âişe yanındayken Ulâtu'l-Ceyş'te konakladı. Hz. Âişe'nin Yemen akiğinden olan gerdanlığı koptu. Bunun üzerine, tan yeri ışıyınca kadar gerdanlığı aramak için insanlar bekletildi. İnsanların yanında su yoktu. Bundan dolayı Ebû Bekr, Hz. Âişe'ye söylendi ve: "İnsanları beklettin. Onların yanlarında su da yok." dedi. Bu sırada Allah (c.c.), temiz toprakla teyemmüm ruhsatını indirdi. Bunun üzerine Resûlüllâh (s.a.s.) ile beraber bulunan Müslümanlar kalktılar, ellerini toprağa vurdular, sonra ellerindeki topraktan hiçbir şey atmayaarak ellerini kaldırdılar. Elleri ile yüzlerini, omuzlarına kadar kollarını ve ellerinin altından başlayarak koltuk altlarına kadar mesh ettiler."¹⁴

¹⁴ Ebû Davûd, "Tahâret" 121; İbn Mâce, "Tahâret", 90; Neseî, "Tahâret" 196; Ahmed b. Hanbel, IV, 320. Ammâr b. Yâsir'in İbn Mâce rivayetinde Hz. Âişe'nin geri kaldığını ifade eden *تخلفت* kelimesi geçmektedir. Oysa teyemmüm kıssası metinlerinde Hz. Âişe'nin geri kaldığı ifade edilmemiştir. Burada Tahâvî'nin *Şerhu Me'âni'l-asâr*'ında geçen bir teyemmüm kıssası rivayetinin sebep olduğu tartışmaya çok kısa da olsa değinilecektir. (bkz. Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-asâr*, Beyrut 1994, I, 111, 112) Senedinde genellikle zayıf bir râvî kabul edilen İbn Lehiâ'nın yer aldığı Tahâvî rivayetinde sahabe daha âyet inmeden farklı şekillerde teyemmüm almıştır. Buradan sahabenin konuyla ilgili âyet inmeden önce teyemmümü bildiği anlaşılmaktadır. Oysa hem Ammâr b. Yâsir'in rivayetinde hem de incelenen diğer teyemmüm kıssası rivayetlerinde böyle bir ima söz konusu değildir. Dolayısıyla, Tahâvî rivayetini, sahabenin teyemmümü ilgili âyet inmeden önce bilip bilmediği tartışmasında konu ile ilgili diğer rivayetler de göz önünde bulundurarak değerlendirmek daha uygundur. Bu ise ayrı bir çalışma-

III. Teyemmüm Kıssası Metinlerinin Değerlendirilmesi

Teyemmüm kıssası olarak verdiğimiz üç metnin, birinci ve ikincisi bazı farklı unsurları içerdiğinden zahiren iki ayrı olay gibi anlaşılmaya uygundur. Ancak genelde her iki metin rivayetlerin arası cem' edilerek tek bir olay olarak yorumlanmıştır. Bundan dolayı burada, iki metnin nasıl cem' edildiğine değinilecektir.

Birinci metinde Hz. Âişe, düşen gerdanlığın kendisinin olduğunu, ikinci metinde ise rivayetlerin genelinde, gerdanlığı Hz. Esmâ'dan ödünç aldığını belirtmiştir. Bu durumda gerdanlığın kime ait olduğu ihtilaflı gözükmemektedir. Ancak, yukarıda da geçtiği üzere ikinci metnin Humeydî ve Abdurrezzâk rivayetlerinde gerdanlık Hz. Âişe'nindir. Yani metinlerin diğer varyantlarıyla bu ihtilaf ortadan kaldırılabilir. Bunun yanı sıra iki metindeki bu ihtilaf şöyle de çözülmüştür; gerdanlığın Hz. Âişe'ye izafeti onun elinde ve tasarrufunda bulunması, Hz. Esmâ'ya izafeti ise sahibi olması sebebiyledir. Görüldüğü gibi her iki yolla da ihtilaf giderilebilmektedir.¹⁵

İki metin arasında ihtilaflı gibi gözüken bir başka unsur, gerdanlığın nasıl veya kimin tarafından bulunduğu. Birinci metinde düşen gerdanlık konaklama yerinde aranmış ve bulunamamıştır. Gerdanlığı bulmak için geceyi bulundukları yerde geçirmek zorunda kalan kafil, sabah olduktan bir müddet sonra tekrar yola çıkmak için toparlanmışlardır. Bu esnada gerdanlık, Hz. Âişe'nin bindiği devenin altında bulunmuştur. İkinci metinde ise Resûlüllâh (s.a.s) gerdanlığı bulmak için bazı kişileri göndermiş ve onlar gerdanlığı bulmuştur. Görüldüğü gibi, gerdanlığın birinci metinden konaklama yerinde, ikinci metinden ise adamların gönderildiği yerde bulunduğu anlaşıyor. Buradaki ihtilaf şöyle çözülmüştür; ikinci metinde gerdanlığı aramak için gidenler, orada bulamamış ve daha sonra geriye dönüp kafilere katılmışlardır. Kafil

nın konusudur. Teyemmümün âyet inmeden önce bilinmediğini söyleyenlere karşı, onu Hanîf din geleneğine ait bir uygulama kabul edenler de vardır. (Konunun tartışması için bkz. Kurtûbî, *el-Câmi'*, V, 233; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, 11; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, V, 62; Abdullâh Aydın, *Sünen-i Dârimî*, İstanbul 1995, II, 226; Hayreddin Karaman, ve dğr., *Ku'ran Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara 2006, II, 69, 70).

¹⁵ Kurtûbî, *el-Câmi'*, V, 215; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 519; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, 6. Buhârî'nin ise teyemmüm rivayetlerinin birinci ve ikinci metinlerini cem etmediği anlaşılmaktadır. Çünkü, ona göre birinci metin olarak verilen rivayet, el-Mâide sûresinin 6. âyetinin nüzûl sebebidir. Onun en-Nisâ suresindeki teyemmüm âyetinin nüzûl sebebi olarak Hz. Âişe'den aktardığı haber ise birinci metinden biraz daha farklı olan ikinci metindir. Her iki suredeki âyetlerin nüzûlü arasında zaman farkı bulunması sebebiyle, Buhârî teyemmüm kıssasının teaddüdünü ima etmiş olmalıdır. (bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 519) Eğer Buhârî teyemmüm kıssalarının teaddüdünü ima ediyorsa, ona göre Hz. Âişe gerdanlığını ikisi farklı zamanlarda meydana gelen teyemmüm rivayetlerinde, biri ise İlk olayında olmak üzere üç kez kaybetmiş olacaktır.

bulundukları yerden harekete geçmek için hazırlandığında, gerdanlık daha önce gönderilenlerin biri tarafından devenin altında bulunmuştur.¹⁶

Burada birinci ve ikinci metnin aynı olay olduğunu gösteren bazı başka hususlar da zikredilebilir. Bunlar her iki metinde olayın geçtiği yerin aynılığı, Hz. Ebû Bekr'in Hz. Âişe'yi azarlaması ve onun hakkında Üseyd b. Hudayr'ın övgüsüdür. Kıssanın aynı yerde geçtiği şöyle açıklanabilir; Birinci metinde olayın, Mekke ve Medine arasında bulunan Zâtü'l-Ceyş/Beydâ'da meydana geldiği nakledilmiştir. İkinci metinde ise olayın yaşandığı yer, Hümejdî'nin *Müsned*'inde Ebvâ olarak kaydedilmiştir. Bu isim farklılığı sebebiyle olan ihtilaf, Ebvâ'nın Mekke ile Medine arasında bir yer olduğu belirtilerek çözülmüştür.¹⁷ Diğer iki husus, neredeyse her iki metinde de aynı şekilde gerçekleşmiştir.

Bu açıklamalardan hareketle, bazı farklılıklar içeren teyemmüm kıssası rivayetlerinin tek bir olayı anlattığı söylenilebilir. Bu durumda Ku'rân'daki teyemmüm âyetlerinden birinin bu olay dolayısıyla, diğerinin ise bağlama göre teyemmümden bahsetmenin gerekliliği üzerine indirilmişi olabilir.

IV. Teyemmüm Kıssası ve İfk Olayı Karşılaştırılması

İfk olayı, Benî Mustalik gazvesinden dönerken Resûlüllâh'ın (s.a.s.) yanında bulunan hanımı Hz. Âişe'nin kafileden geri kalmasını fırsat bilerek, münâfikların ona attığı zina iftirasıdır. Hz. Âişe'nin geri kalmasının sebebi, konaklama yerinde bulunan kafileden ihtiyacı için ayrılması ve bu esnada gerdanlığının koptuğunu anlayarak onu aramasıdır.¹⁸

İfk ve teyemmüm kıssalarının karşılaştırılması, her iki olayın birbirleriyle olan benzer ve farklı yönlerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bunun için uzun bir metin olarak kaynaklarımızda yer alan İfk rivayetinin konumuzla alakalı kısmını aktarılıp daha sonra iki olay arasındaki benzer ve farklı yönler belirtilecektir.

Hz. Âişe, İfk olayında gerdanlığını nasıl kaybedip bulduğunu şöyle anlatmaktadır. "Resûlüllâh (s.a.s.) bir sefere çıkmak istediğinde eşleri arasında kur'a çekti. Kur'a eşlerinden hangisine çıkarsa onu beraberinde götürürdü. Bir gazve için aramızda kur'a çekti. Kur'a bana çıktı. Ben örtünme âyetinin indirilmesinden sonra onunla birlikte yola çıktım. Bir hevdec içerisinde taşınır ve ondan indirilirdim. Ordu yola çıktı. Resûlüllâh (s.a.s.) savaş bitip de geri dönüp Medine'ye yaklaştığımızda (ordu bir konak yerinde dinlendikten sonra) geceleyin yolculuğa izin verdi. Ben bu esnada yürüdüm ve ordudan uzaklaştım. İşimi tamamlayınca ordunun hareket ettiği yere geldim. Göğsüme dokundum

¹⁶ Kurtûbî, *el-Câmi'*, V, 215; İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, I, 519; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, 6.

¹⁷ Kurtûbî, *el-Câmi'*, V, 215; İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, I, 516; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, 6.

¹⁸ İfk olayı için bkz. Fayda, Mustafa, "İfk", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 507-509; Aksu, Ali, "İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme", *CÜİFD*, VIII, I, Haziran 2004, s. 1- 21.

Yemen akıgından olan kolyem kopmuştu. Döndüm kolyemi aradım. Onu aramak beni alıkoymuştu. Bu sırada benimle yolculuk edenler hevdecimi bindiğim deveye yüklemiş ve hareket etmişlerdi. Onlar beni hevdecimde sandılar. O zamanlar kadınlar hafifti, ağır değildi. Onları et bürümeydi. Onlar az yemek yerdi. Hevdecimi taşıyan kişiler, onu kaldırdıklarında ağırlığını yadırgamadılar. Ben o gün genç bir kadındım. Bu sebeple deveyi kaldırdılar ve yürüdüler. Ordu devam ettikten sonra kolyemi buldum. Sonra onların olduğu yere geldim ve orada hiç kimse yoktu...”¹⁹

İfk metni ile yukarıda geçen teyemmüm metinleri arasında benzer unsurlar; Hz. Âişe'nin gerdanlığını kaybetmesi, sefer esnasında gerçekleşmesi, gerdanlığın büyük ihtimal aynılığıdır.²⁰ Farklılıklar ise, gerdanlığın kaybolması İfk olayında sefer dönüşü, teyemmümde ise sefere çıkma sırasında konaklanan ilk yerde meydana gelmiştir; İfk olayında kabile Hz. Âişe'yi hevdecinde sanarak konaklama yerinden ayrılırken, teyemmüm kıssasında Hz. Âişe daima kabile ile birlikte bulunmuştur; İfk olayında gerdanlığı bulan Hz. Âişe olmakla birlikte teyemmüm kıssasında kabile tekrar yola koyulacağı sırada gerdanlık devenin altında bulunmuştur.

Görüldüğü üzere, İfk olayı ile teyemmüm kıssasında benzer yönler olmakla birlikte, cem edilemeyecek farklılıklar da bulunmaktadır. Nitekim ilk dönem İslam tarihçilerinden ikisi de, biraz sonra görüleceği üzere her iki kıssanın farklılığını nakletmiştir.

V. Teyemmüm Kıssasının Tarihi

Teyemmüm kıssasının tarihi veya hangi seferde meydana geldiği tartışması, konunun tarih ilmi ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu konuda yapılan değerlendirmeler, temelde ilk dönem tarihçilerinden Vâkıdî²¹ (ö. 207/822) ve Muhammed b. Habîb'in²² (ö. 245/860) rivayetleri bağlamında ele alınmıştır. Vâkıdî, Hz. Âişe'nin Benî Mustalik'te gerdanlığını iki kez düşürdüğünü rivayet etmiştir. Bu durumda, İfk olayı ile teyemmüm kıssası aynı gazvede gerçekleş-

¹⁹ Buhârî, “Şehâdât”, 15; Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî Ve Tercemesi*, İstanbul 1987, V, 2453.

²⁰ Teyemmüm kıssasında düşen gerdanlık için Ebû Dâvûd rivayetinde geçen ظَنَارِ جَزَعِ ifadesi, İfk olayında da geçmektedir. (bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 519)

²¹ Vâkıdî, tarih, siyer, megâzî ve fütûh ilimlerine vakıf bir âlimdir. Vâkıdî'nin hadis münekkitle-rince gevşek olduğu ve hadis uydurduğu söylenmiştir. Ancak onun hakkında iyi düşünen âlimler de vardır. (Vâkıdî hakkında bkz. Ebû Muhammed Abdurrahmân İbn Ebi Hâtim, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dîl*, Beyrut 1953, VIII, 20, 21; Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l-i'tidâl fi-nakdi'r-ricâl*, Beyrut 1995, VI, 273-276)

²² Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî, ensâb âlimi, râvî ve ediptir. Ahbârî nisbesiyle anılır. Güvenilir bir râvî kabul edilen İbn Habîb tarih, ensâb, edebiyat, lügat ve şiir gibi alanlarda önemli çalışmalar ortaya koymuştur. (Muhammed b. Habîb hakkında bkz. Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Târîhu'l-İslâm*, ts. , sene 241-250, s. 423; Mehmet Sami Benli, “Muhammed b. Habîb”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 533, 534)

miş olmaktadır. Vâkıdî Benî Mustalik Gazvesi'nin hicri 5. yılda olduğunu kabul ettiğinden, onun rivayetine aşağıda *Teyemmüm Kıssasının hicri 5. Yılda Benî Mustalik Gazvesi'nde Meydana Geldiği Görüşü* başlığı altında değinilecektir.²³ Muhammed b. Habîb (ö. 245/860) ise, Hz. Âişe'nin ayrı iki gazvede, Zâtü'r-Rika' ve Benî Mustalik'te gerdanlığını düşürdüğünü söylemiştir. Dolayısıyla ona göre teyemmüm kıssası Zâtü'r-Rika' Gazvesi'nde meydana gelmiş olmalıdır. Çünkü Hz. Âişe'nin gerdanlığını Benî Mustalik Gazvesi'nde kaybettiğinden ve bu gazvede İfk olayının yaşandığından şüphe yoktur. Zâtü'r-Rika'ın tarihinin kimilerine göre hicri 4. yılda Benî Mustalik'tan önce, kimilerine göre de hicri 7. yılda ondan sonra olması teyemmüm kıssasının tarihini belirlemeyi fazlasıyla zorlaştırmaktadır. Ancak Muhammed b. Habîb'in (ö. 245/860) Hz. Âişe'nin gerdanlığını Zâtü'r-Rika'da düşürdüğü görüşünü kabul edenler, genelde bu gazvenin hicri 7. yılda gerçekleşmiş olduğunu benimseyen âlimlerdir. Onların delilleri aşağıda *Teyemmüm Kıssasının hicri 7. Yılda Zâtü'r-Rika' Gazvesi'nde Meydana Geldiği Görüşü* başlığı altında değerlendirilecektir.

A. Teyemmüm Kıssasının hicri 5. Yılda Benî Mustalik Gazvesi'nde Meydana Geldiği Görüşü

Benî Mustalik Gazvesi, münâfıkların dönüş yolunda Hz. Âişe'ye zina iftirasını attıkları meşhur İfk olayının yaşandığı savaştır. Teyemmüm kıssasının da Benî Mustalik'te gerçekleştiği kabul edilirse, bu kıssa ile İfk olayı aynı gazvede gerçekleşmiş demektir. Bu durumda Hz. Âişe'nin bir gazvede iki kez gerdanlığını düşürmüş olma ihtimali söz konusudur. Bazıları ise bunu imkânsız görmektedir.²⁴

Vâkıdî'nin (ö. 207/822) *Megâzî*'sinde geçen uzun bir rivayette Hz. Âişe'den Benî Mustalik Gazvesi'ni anlatması istendiğinde, o önce birinci metin olarak verilen teyemmüm kıssasına dair haberi aktarmış ve sonrasında ayrıntılı bir şekilde İfk olayını anlatmıştır.²⁵ Yani bu anlatıma göre Hz. Âişe önce teyemmüm kıssasında, sonra da İfk olayında gerdanlığını kaybetmiştir. Vâkıdî rivayetin senedi Ya'kûb b. Yahyâ b. Abbâd > İsa b. Ma'mer > Abbâd b. Abdullâh b. Zübeyr > Âişe şeklindedir. İlginçtir ki, bu senedde yer alan râvî Abbâd b. Abdullâh'dan naklen Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inde bir rivayette teyemmüm kıssasının, Benî Mustalik'ten sonra meydana geldiğini belirten ifadeler yer almaktadır. Yine aynı râvînin bir başka rivayeti Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde dolaylı ve dolaysız herhangi bir tarihe işaret etmeksizin yer almaktadır. Dolayısıyla bu üç isnadın incelenmesi gerekmektedir. Vâkıdî'nin isnadına şimdi değinilecekken, Taberânî'nin isnadı teyemmüm kıssasının hicri

²³ Ülkemizdeki hadis şerhi çalışmalarından birisi olan *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme Ve Şerhi*'nde bu görüş kabul edilmiştir. (bkz. Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme Ve Şerhi*, İstanbul 1988, II, 8)

²⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, I, 515.

²⁵ Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *el-Megâzî*, Beyrut ts., II, 426-434.

7. yılda meydana geldiğini savunanların delilleri arasında olması sebebiyle aşağıda ele alınacaktır. Yine Ahmed b. Hanbel'in rivayeti de aşağıda incelenecektir. Çünkü onun isnadı Taberânî'ninkine benzer bir râvî silsilesi ile aktarılmıştır. Senedde yer alan râvîlerin cerh ve ta'dîl durumları, sahabî râvîsinden müelife doğru yapılan bir sıralama ile ele alınacaktır.

Teyemmüm kıssasının kaynak kişisi olan Hz. Âişe'nin hadis ve fıkıh ilmindeki otoritesi hakkında pek çok bilgi aktarılmıştır.²⁶

Abbâd b. Abdullâh b. Zübeyr, Nesâî, İbn Sa'd, İclî ve İbn Hibbân tarafından sika kabul edilmiştir. Abbâd b. Abdullâh'ı cerh eden herhangi bir ifadeye rastlanılmamıştır.²⁷ Bu açıklamalardan Abbâd b. Abdullâh'ın sika bir râvî olduğu ortaya çıkmaktadır.

İsâ b. Ma'mer'i, İbn Hibbân sika kabul ederken, Ezdî zayıf bir râvî olduğunu söyler.²⁸ İbn Hacer de onun hakkında *leyyinü'l-hadis*²⁹ değerlendirmesini yapmıştır.³⁰ Bu bilgilerden İsâ b. Ma'mer'in rivayetinin en iyi ihtimalle itibar için alınabileceği anlaşılmaktadır.

Ya'kûb b. Yahyâ b. Abbâd'ı, İbn Hacer *mechûlu'l-hal* olarak zikretmiştir.³¹ Onun bu lafızla cerh ettiği râvînin hadisi başka bir senedi olup olmadığını araştırmak üzere yani itibâr için alınır.³² Bu değerlendirmeden Ya'kûb b. Yahyâ'nın hadislerinin de itibar için alınabileceği ortaya çıkmaktadır.

İncelenen seneddeki bazı râvîlerin tenkit edilmeleri sebebiyle, bu rivayetin zayıf olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, Vâkıdî'nin dışında teyemmüm kıssasının Benî Mustalik Gazvesinde yaşandığını kabul eden İmâm Şafiî³³ (ö. 204/819), İbn Sa'd³⁴, İbn Hibbân³⁵ (ö. 354/965), İbn Abdilber³⁶ (ö. 463/1071) ve

²⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut 1996, VI, 550, 551; Mustafa Fayda, "Âişe", *DİA*, İstanbul 1989, II, 201-205.

²⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 63.

²⁸ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, V, 389-390.

²⁹ Bu lafızla cerh edilen râvînin hadisi i'tibâr için alınır. (bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 2006, s. 174).

³⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, Beyrut 1996, s. 376.

³¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 538.

³² Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 181.

³³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut 1947, I, 47.

³⁴ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtü'l-kiübrâ*, Beyrut 1975, II, 65.

³⁵ Muhammed İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, Haydarabad 1973, I, 263, 264. İbn Hibbân Müreysi' Gazvesi'nin hicri 5. yılda Benî Mustalik Gazvesi'nin ise hicri 6. yılda olduğunu belirtmektedir. Yani bu farklı isimlerle o, genel kanaatin aksine iki ayrı gazveye işaret etmektedir (bkz. İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, I, 288, 289. Onun bu görüşünün eleştirisi için bkz. İbrahim b. İbrahim Kureybî, *Merviyatu Gazveti Benî Mustalik*, s. 337-340).

³⁶ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh İbn Abdilber en-Nemerî, *et-Temhîd li mafi'l-Muvattai mine'l-me'âni ve'lesânîd*, Kahire 2001, II, 339, 340; a.mlf., *el-İstizkârü'l-Câmi' li-mezâhibi fukahâ'il-emsâr ve ulemâ'il aktâr fi mâ tezammenehü'l-Muvatta min me'âni'r-rey ve'l-âsâr*, Kahire 1993, III, 141.

Kastallânî³⁷ gibi âlimler vardır. Cumhura nispet edilen görüş de teyemmüm kıssasının Benî Mustalik Gazvesi'nde yaşandığı şeklindedir.³⁸

Bu açıklamalara göre Hz. Âişe'nin gerdanlığını Benî Mustalik Gazvesi'nde biri sefere çıkarken biri sefer dönüşü olmak üzere iki kez düşürmüştür. Bunlardan birincisinde teyemmüm âyetinin, ötekinde ise İfk olayı ile ilgili âyetlerin nazil edildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu rivayet zayıf olsa bile, teyemmüm kıssasının Benî Mustalik Gazvesi'nde meydana geldiğinin daha hâkim bir görüş olduğu söylenebilir.

B. Teyemmüm Kıssasının hicri 7. Yılda Zâtü'r-Rika' Gazvesi'nde Meydana Geldiği Görüşü

Zâtü'r-Rika' Gazvesi'nin hicri 7. yılda meydana geldiği, Buhârî ve bazı muhaddislerin görüşüdür. Dolayısıyla teyemmüm kıssasının bu tarihte olduğunu kabul edenler genelde, İbn Hacer ve Aynî gibi muhaddislerdir.³⁹ Burada onların delillerine dayanarak teyemmüm kıssasının hicri 7. yılda gerçekleşmesinin isabetliliği tartışılacaktır.

Bu görüştekilerin delillerinden biri, Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-kebîr*'inde geçen şu rivayettir:

"Hz. Âişe dedi ki: Benim gerdanlık olayımda olan olduktan, iftiracılar da söylediklerini söyledikten sonra, bir başka gazvede Resûlüllâh (s.a.s.) ile birlikte yola çıktım. Yine gerdanlığım düştü. İnsanlar onun aranması için beklledi ve tan yeri ağardı. Ebû Bekr'den, Allah'ın (c.c.) dilediğini aldım. O, bana: "Kızım! Her yolculukta sıkıntı ve dert oluyorsun. Hiç kimsenin yanında su yok." dedi. Sonra Allah (c.c.) teyemmüm ile ilgili ruhsatı indirdi. O zaman Ebû Bekr bana: "Kızım! Vallahi senin, mübarek biri olduğunu bilemedim." dedi."⁴⁰ Görüldüğü gibi bu rivayet, diğer teyemmüm kıssalarında olmayan bir ziyadeyi içermektedir. Söz konusu rivayetten hem teyemmüm kıssasının Benî Mustalik'ten sonra olduğu hem de Hz. Âişe'nin gerdanlığını kaybetmesinin tekerrürü açıkça anlaşılmaktadır. Rivayetin senedi, Kâsım b. Abbâd el-Ĥattâbî> Muhammed b. Humeyd> Seleme b. Fazl> İbrîhîm b. Muhtâr> Muhammed b. İshâk> Yahyâ b.

³⁷ Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *İrşâdü's-sâri li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut ts, I, 365.

³⁸ Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, Beyrut-Dımeşk 1991, V, 81. Ülkemizdeki hadis şerhi çalışmalarından birisi olan *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*'nde bu görüş kabul edilmiştir (bkz. Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, İstanbul 1988, II, 8).

³⁹ Ülkemizde yapılan bazı şerh çalışmalarında bu görüş tercih edilmektedir (bkz. Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı*, Ankara 1985, II, 242; Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Terceme ve Şerhi*, İstanbul 1974, II, 621,622; Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi Ve Şerhi*, II, 231, 232; Aydın, *Sünen-i Dârimî*, II, 226).

⁴⁰ Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, Beyrut ts, XXIII, 121-122. (hadis no; 159); Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi Ve Şerhi*, II, 232.

Abbâd b. Abdullâh b. Zübeyr> Babası> Âişe şeklinde olup Abbâd b. Abdullâh'ın ikinci tarîkidir.

Bu senedde, yukarıdaki ilk rivayette isimleri geçen Hz. Âişe ve Abbâd b. Abdullâh Zübeyr dışındaki râvîlerden biri olan Yahyâ b. Abbâd da babası Abbâd b. Abdullâh gibi pek çok cerh ve ta'dîl otoritesi tarafından sika sayılmaktadır.⁴¹

Muhammed b. İshâk, pek çok münekkîd tarafından ta'dîl edilirken, Şîlik, Kaderîlik ve tedlîs ithamları ile bazı münekkîtlerce tekziye varan tenkitlerde bulunulmuştur. Ancak onun ahkâm konuları dışında kalan megâzî ile ilgili rivayetlerdeki otoritesi Ahmed b. Hanbel tarafından kabul edilmektedir.⁴² İncelediğimiz rivayet de megâzî konusunda olduğundan, bu rivayet için Muhammed b. İshâk'ın güvenilir olduğunu söyleyebiliriz.

İbrahim b. el-Muhtâr'ı, Buhârî *fihi nazar*⁴³, İbn Ma'in *leyse bi-zâk*⁴⁴ lafızlarıyla cerh ederken, Ebû Hâtim *sâlihu'l-hadis*⁴⁵, Ebû Dâvûd *la bese bih*⁴⁶, İbn Şâhin ve İbn Hibbân sika lafızlarıyla ta'dîl etmiştir. Ancak İbn Hibbân sika dese bile Muhammed b. Humeyd tarîkiyle gelen rivayetten sakınılması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁷ Taberânî rivayeti ise bu tarikle gelmiş olduğundan İbn Hibbân'ın sika ifadesi burada geçerliliğini yitirmektedir. İbrahim b. el-Muhtâr hakkında yapılan değerlendirmelerden en iyi niyetle söylenebilecek söz rivayetlerinin itibar için alınabileceğidir.

Seleme b. el-Fazl, münker, garîb ve tek başına naklettiği rivayetler sebebiyle bazı münekkîtler tarafından cerh edilmiştir. Onun hakkında Ebû Zur'a yalanı kastederek dilini işaret etmiştir. Yine onu, Ebû Hâtim *de la yuhteccu bih*⁴⁸ lafızıyla cerh etmiştir. Ebû Dâvûd, İbn Ma'in, İbn Sa'd, İbn Hibbân ise sika olduğunu belirtmiştir. Ancak İbn Hibbân sika dese bile, onun, hata ettiğini ve sika râvîlere muhalefette bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁹ Bu bilgilerden Seleme b. el-Fazl'ın rivayetlerinin, İbrahim b. Muhtar gibi, itibar için alınabileceği ortaya çıkmaktadır.

⁴¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 146.

⁴² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 26–30; Emin Âşıkutlu, "Bir İsnad Tenkid Yöntemi Olarak Şartlı Cerh-Ta'diller ve Uygulamadaki Sonuçları" *MÜİFD*, 20 (2001), s. 68.

⁴³ Buhârî'nin *fihi nazar* lafzı ile cerh ettiği râvînin rivayeti hiçbir suretle alınmaz (bkz. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 97).

⁴⁴ Bazı âlimlere göre bu lafızla cerh edilen râvînin hadisi i'tibâr için alınır. bkz. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 174.

⁴⁵ Bu lafızla ta'dîl edilen râvînin hadisi, bazı âlimlere göre i'tibâr için alınır (bkz. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 276).

⁴⁶ Bazı âlimlere göre bu lafızla ta'dîl edilen râvînin rivayeti i'tibâr için alınır (bkz. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 276).

⁴⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 166, 167.

⁴⁸ Bu lafızla cerh edilen râvînin hadisi bazı âlimlere göre i'tibâr için alınır (bkz. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 171).

⁴⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 380, 381.

Muhammed b. Humejd, İbn Ma'in'e göre sikadır.⁵⁰ Ancak Muhammed b. Humejd'i Buhârî *fîhi nazar* lafzıyla cerh etmiştir. Ayrıca, Buhârî cerhinin sebebini şöyle açıklamıştır; "Ebû Abdullâh'a "Muhammed b. Humejd'i niçin tenkit ettiği soruldu." Ebû Abdullâh da "sanki Muhammed b. Humejd kendisinden (bazı şeyleri) çoğaltmaktadır." dedi.⁵¹ Buhârî'nin görüşünü Muhammed b. Humejd hakkında belirtilen açıklamalarda cerh lafızlarının çok daha ağır basması desteklemektedir.⁵² Hadis ricâli tenkidinde kabul edilen "cerh ve ta'dîlin tearuzunda cerh müfesserse cerh öncelenir" kuralına göre İbn Ma'in'in tadîli kabul edilmeyecektir.⁵³ Bu açıklamalardan Muhammed b. Humejd'in zayıf bir râvî olduğu anlaşılmaktadır.

Taberânî'nin hocası olan Kâsım b. Abbâd el-Hattabî'nin cerh ve ta'dîl durumunu ortaya koyan bir bilgiye bakılan kaynaklarda rastlanılmamıştır.

Taberânî rivayeti hakkında İbn Hacer, senedde geçen Muhammed b. Humejd'in *fîhi makâl* olduğunu söylemekle yetinmiştir. Aynı bu senedin isnadını ceyyid bulurken, Keşmîrî daha da ileri giderek rivayetin sahîhliğini savunmuştur.⁵⁴ Yalnız, senedde geçen bazı râvîlerin rivayetlerinin itibar için alınması nedeniyle, böyle bir senedle gelen bir ziyadenin kabul edilmesi ancak bir başka tarîkten sika râvîlerce nakledildiğinde mümkündür. İncelenilen tememmüm rivayetlerinde ise böyle bir tarîke rastlanılmamıştır.

Taberânî'deki ziyadenin kabul edilemeyeceğini gösteren bir başka delil de, yine Abbâd b. Abdullâh'tan gelen Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki teyemmüm kıssası ile ilgili farklı bir tarîktir.⁵⁵ Bu rivayetin isnadı Abdullâh> Babası> Ya'kûb> Babası> İbn İshâk> Yahyâ b. Abbâd b. Abdullâh b. ez-Zubeyr> Babası> Âişe şeklindedir.⁵⁶ Görüldüğü gibi, bu sened Hz. Âişe'den İbn İshâk'a kadar Taberânî'deki sened ile aynıdır. Daha önce açıklandığı üzere Abbâd b. Abdullâh, onun oğlu Yahyâ b. Abbâd ve bu rivayet bağlamında Muhammed b. İshâk güvenilir râvîlerdir. Yukarıdaki seneden farklı olarak *Müsned*'deki rivayette yer alan İbrahim b. Sa'd⁵⁷, onun oğlu Ya'kûb b. İbrâhîm⁵⁸, Ahmed b. Hanbel⁵⁹ ve onun oğlu Abdullâh⁶⁰ da güvenilir kabul edilen râvîlerdir. Yani bu

⁵⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 232.

⁵¹ Buhârî, *et-Tarîhu'l-kebir*, Beyrut ts, I, 69.

⁵² Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, VI, 126, 127; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 78.

⁵³ Leknevî, Muhammed Abdülhay, *er-Ref ve't-tekmîl fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, Beyrut 2004, s. 117, 118.

⁵⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 518; Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, IV, 4; Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh b. Muazzam Şâh, *Feyzu'l-bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut ts, I, 296.

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 272, 273.

⁵⁶ Bu sened Şu'ayb Arnaûd göre Muhammed b. İshâk'dan dolayı hasendir. Öteki râvîler sika ve Buhârî ve Müslim'in ricâlindendir. (bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetü Kurtuba, Kahire, ts., VI, 272.

⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 142, 143.

⁵⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 233, 234.

⁵⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 113-115.

⁶⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 90, 91.

seneddeki bütün râvîler, sikadır. Dolayısıyla bu sened, râvîlerinin sikalığî bakımından Taberânî'nkinden daha sağlamdır.

Her iki rivayetin metinlerinin karşılaştırılmasına gelince, *Müsned*'deki rivayetin metninde *el-Mu'cemu'l-kebîr*'de yer alan *لما كان من أمر عقدي ما كان قال أهل* “Benim gerdanlık olayımda olan olduktan, iftiracılar da söylediklerini söyledikten sonra, bir başka gazvede Resûlüllâh (s.a.s.) ile birlikte yola çıktım. Yine gerdanlığım düştü.” kısmı bulunmamaktadır. Bu durum söz konusu kısmın metne ziyade olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca bu ziyade konuyla alakalı bakabildiğimiz hiçbir rivayette yer almamaktadır. Böylece Taberânî'deki rivayetin hem sened yönünden zayıflığı hem de kedisinden daha sağlam bir tarikle gelen bir başka haberde bulunmayan ziyadeyi içerdığı ortaya çıkmaktadır. Bu da ziyadeli kısmın kabul edilmesinin hadis usulü çerçevesinde mümkün olmadığını göstermektedir. Bütün bu açıklamalar, Hz. Âişe'nin gerdanlığını Benî Mustalik Gazvesinde yaşanan İfk olayından daha sonraki bir seferde ikinci kez düşürdüğünü ispat eden en açık delilin, isnad ve metin yönünden illetli olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, bu rivayette teyemmüm kıssasının hangi seferde veya tarihte olduğu bilgisi bulunmamakta sadece İfk olayından sonra olduğu belirtilmektedir.

Hz. Âişe'nin gerdanlığını hicri 6. (627) yılda gerçekleşen Benî Mustalik Gazvesi'nden sonraki bir tarihte tekrar kaybettiğini kanıtlamak için getirilen delillerden bir diğeri, Abbâd b. Avvâm> Berd b. Sinân> Süleyman b. Mûsâ> Ebû Hureyre isnadı ile gelen “Teyemmüm âyeti nâzil olduğu vakit nasıl edeceğimi bilemedim. Resûlüllâh'a (s.a.s.) geldim, onu bulamadım. Onu bulmak isterken karşıma çıkıverdi. Beni görünce ona niçin geldiğimi bildi. Bevl etti sonra elini yere vurdu, elleri ile yüzünü ve kollarını mesh etti.” şeklindeki rivayettir.⁶¹ Bu rivayet Ebû Hureyre'nin teyemmüm âyetinin nüzûlüne şahit olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Eğer Ebû Hureyre'nin buna şahitliği tespit edilirse, Hz. Âişe'nin gerdanlığını kaybetmesinin hicri 6. yıldan sonra bir başka seferde daha kaybettiği kanıtlanacaktır. Çünkü Ebû Hureyre hicri 7/628. yılındaki Hayber'in fethinden sonra Medine'ye gelmiş ve Müslüman olmuştur.⁶² Dolayısıyla teyemmüm kıssası da Hayber'in fethinden sonraki gazvelerden birinde meydana gelmiş olacaktır. Bu gazvelerden biri Buhârî'ye göre Zâtü'r-Rika' Gazvesi'dir.⁶³ Böylece, Muhammed b. Habîb'in Hz. Âişe ger-

⁶¹ Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *Musannefu İbn Ebî Şeybe fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, Beyrut 1989, I, 185.

⁶² Kandemir, M. Yaşar, “Ebû Hureyre”, *DİA*, İstanbul 1994, X, 160.

⁶³ Buhârî, “Megâzî”, 31. Buhârî *Sahih*'inde Zâtü'r-Rika' Gazvesi'ni Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den rivayet etmiştir. Dolayısı ile bu gazve hicri 7. veya daha sonraki bir tarihte meydana gelmiş olmalıdır. Çünkü Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Hayber'in fethi esnasında Habeşistan hicretinden Medine'ye dönmüştür. Yine Ebû Mûsâ Eş'arî'nin Medine'ye gelişi, Ebû Hureyre'nin Müslüman olduğu

danlığını Benî Mustalik dışında Zâtü'r-Rika'da da düşürdü rivayetini kabul eden Buhârî şârihlerinden İbn Hacer ve Aynî gibi muhaddisler, teyemmüm kıssasının hicri 7. yılında meydana geldiğini ileri sürmüştür.⁶⁴

Ebû Hüreyre rivâyetinin senedi munkatı'dır. Çünkü Süleyman b. Mûsâ'nın sahâbeden hiçbir kimseye ulaşmadığı belirtilmiştir.⁶⁵ Ayrıca bu rivayet Ebû Hüreyre'nin teyemmüm âyetinin nüzûlüne şahit olduğunu kesin bir şekilde ifade etmemektedir. Burada Ebû Hüreyre bir seferden bahsetmediği gibi, onun anlatış biçiminden bu rivayetin seferde değil hazarda gerçekleşmiş bir olay olduğu anlaşılmaktadır.

Teyemmüm kıssasının hicri 7. yılda olduğunu kabul edenlerin bir başka delili, bu kıssanın rivayetlerinin sonunda Üseyd b. Hudayr'ın (r.a.):

"Allah seni hayır ile mükâfatlandırsın. Vallahi senin başına hoşlanmadığın hiçbir iş gelmez ki, Allah (c.c.), onda senin için de, Müslümanlar için de bir hayır bulundurmasın."

"Ey Ebû Bekr ailesi, bu sizin ilk bereketiniz değildir."

"Allah sizi insanlar için bereketli kılmıştır."

"Allah sana hayır ihsan eylesin. Vallahi senin başına bir şey gelmemiştir ki Allah sana ondan bir çıkış ve Müslümanlara onda bir bereket kılınmış olmasın." şeklindeki sözleri ile Resûlüllâh'ın (s.a.s.) "Senin gerdanlığının bereketi ne büyük imiş." buyurmasıdır.⁶⁶ Resûlüllâh'ın (s.a.s.) ve Üseyd b. Hudayr'ın (r.a.) sözleri, sanki Hz. Âişe'nin başına teyemmüm kıssasından önce hoşlanmadığı benzer bir olayın meydana geldiği, bunun da İfk olayı olduğu şeklinde anlaşılmıştır. Ne var ki, söz konusu ifadelerden böyle bir anlam çıksa bile bu anlamı kesinlemek zor görülmektedir.

Yukarıda geçen delillerden teyemmüm kıssasının, Buhârî'nin kabul ettiği tarihe göre hicri 7. yılda Zâtü'r-Rika'da yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak söz konusu delillerden Taberânî ile Ebû Hüreyre rivayetlerinin zayıf olması ve diğer delilin başka şekillerde yorumlanabilme ihtimali dolayısıyla teyemmüm kıssasının İfk olayının yaşandığı Beni Mustalik Gazvesi'nden sonra meydana geldiğinin tespiti, zayıf bir yorum olarak değerlendirilebilir. Söylenebilecek bir başka şey de bu görüşün bazı muhaddisler tarafından tercih edildiğidir.

tarihle paralellik arz eder (bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 518; Kandemir, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, *DİA*, İstanbul 1994, X, 190-192).

⁶⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 518; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, 5.

⁶⁵ Alâî, Ebû Saîd b. Halil, *Câmiu't-tahsîl fi-akâmi'l-merâsîl*, Beyrut 1986, s. 192.

⁶⁶ İbn Hacer, Hz. Peygamber'in bu sözünün İshâk b. Büstî'nin tefsirinde, tabii olan İbn Ebî Mûleyke'nin Hz. Âişe'den naklettiği tarikte geçtiğini belirtmektedir. İbn Hacer'in kaynağına bakılamamakla birlikte, Taberî tefsirindeki İbn Ebî Mûleyke rivayeti mürsel olup Hz. Peygamber gerdanlık üzerine herhangi bir şey söylememiştir (bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 518; Taberî, *Cami'u'l-beyân an tevîli âyi'l-Ku'rân*, Beyrut-Riyâd 2003, VII, 76).

VI. Sebebi Nüzûl Olması Bağlamında Teyemmüm Kıssası

İncelediğimiz rivayet, bu kıssanın sonunda hangi teyemmüm âyetinin nazil olduğu tartışması dolayısıyla tefsir kaynaklarımızda da geçmektedir.⁶⁷ Bilindiği gibi, Kur'ân'da biri en-Nisâ sûresinin 43. âyeti⁶⁸ bir diğeri el-Mâide sûresinin 6. âyeti⁶⁹ olmak üzere iki teyemmüm âyeti vardır. Konumuz olan rivayette ise Hz. Âişe'nin hangi teyemmüm âyetini kastettiği tartışmalıdır.

Müfessirlerden Taberî (ö. 310/922)⁷⁰, Beğâvî (ö. 510/1116)⁷¹, Kurtubî (ö. 671/1272)⁷², İbn Kesîr (ö. 774/1372)⁷³ ve İbn Âşûr (ö. 1973)⁷⁴, Hz. Âişe'nin en-Nisâ sûresindeki teyemmüm âyetini kastetmiş olmasını daha uygun görmüşlerdir. Onların bu kanaate varmalarının sebepleri, teyemmüm âyetinin Nisâ sûresindeki âyet olması ve bu âyetin el-Mâide sûresindeki âyetten daha önce indirilmesidir. Bu görüşteki müfessirlerden İbn Kesîr teyemmüm kıssası sonunda en-Nisâ sûresindeki âyetin inmiş olması gerektiğini şöyle açıklar; "Bu âyet, içkinin kesinlikle haram kılınmasından önce nazil olmuştur. İçki Uhud harbinden sonra ve bir rivayete göre Uhud'un hemen akabinde Hz. Peygamber'in Benû Nâdir'i muhasarasında haram kılınmıştır. el-Mâide sûresi ve özellikle baş kısımları ise son nâzil olan âyetlerdendir."⁷⁵ Görüldüğü gibi, İbn Kesîr teyemmüm âyetinin nüzûl tarihini içkiyi kesin olarak yasaklayan el-Mâide su-

⁶⁷ Başka bir rivayetten ise teyemmüm âyetinin Hz. Peygamber ile Esle' b. Arec'in yaşadığı farklı bir olay üzerine indiği anlaşılmaktadır. Şöyle ki, Hz. Peygamber kendisine hizmette bulunan ve birlikte seyahat ettiği Esle' b. Arec' ile yine bir gece yolculuğa çıkmak ister. Bunun üzerine Esle', Hz. Peygamber'e cünüp olduğunu belirtir. Hz. Peygamber bir süre bekler sonra toprakla ruhsat âyeti iner ve Hz. Peygamber, "Esle'! Kalk ve teyemmüm et" buyurur. (bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Cami'u'l-beyân an tevli âyi'l-Kur'ân*, Beyrut-Riyâd 2003, VII, 77-79) Buhârî şârihi Aynî, bu rivayetin zayıf olduğunu sahih olsa bile Esle' b. Arec'in yaşadığı olayın Hz. Âişe'nin gerdanlığını düşürdüğü gazvede meydana geldiğini belirtmiştir (bkz. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, 6).

⁶⁸ en-Nisâ sûresinin 43. âyeti şöyledir: "Ey iman edenler! Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar ve yolcu olmanız dışında cünüpken yıkanınca kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta veya yolculukta olursanız veya biriniz abdest bozmaktan geldiğinizde veya eşlerinizle cinsel ilişkide bulunduğunuzda su da bulamazsanız temiz bir toprağa yönelip yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah, çok affedici ve çok bağışlayıcıdır." Bu âyetin baş tarafı Hz. Ali kıssası üzerine inmiştir. İkinci kısım ise, bu kıssadan daha sonra meydana gelen Hz. Âişe'nin teyemmüm kıssası dolayısıyla indirilmiştir ve her iki âyet tevkîfi olarak gerçekleşen âyetlerin tertibinde birbirlerine yaklaştırılmıştır. (bkz. İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Ku'ran*, I, 442)

⁶⁹ el-Mâide sûresinin 6. âyeti önce abdest ve gusûl sonra teyemmüm hükümlerini içerir. Dolayısıyla bu âyete abdest âyeti denilmektedir. Ancak abdest Mekke döneminde Hz. Peygamber'in sünneti ile farz kılındığından el-Mâide Suresi'nin 6. âyetinin teyemmüm hükmünü getirdiği belirtilerek bu âyete teyemmüm âyeti de denilmiştir (bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 517).

⁷⁰ Taberî, *Cami'u'l-beyân*, VII, 75-79.

⁷¹ Ebû Muhammed Huseyn el-Beğâvî, *Meâlimu't-tenzil fi't-tefsiru't-te'vil*, Beyrut 1975, II, 77-78.

⁷² Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 214-216.

⁷³ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, trc. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, İstanbul 1984, IV, 1711.

⁷⁴ İbn Âşûr, *Tefsiru't-tahrîr*, V, 62, 68, VI, 126.

⁷⁵ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, IV, 1711.

resindeki âyetle karşılaştırır. Bu âyet hicri 4. yılda Benî Nâdir kuşatmasından sonra indiğine göre teyemmüm âyetinin bu tarihten önce inmiş olması gerektiğini belirtir. Böylece İbn Kesir, Nisâ sûresindeki teyemmüm âyetinin iniş tarihi olarak hicri 4. yıla veya bu yıldan daha önceki bir zamana işaret etmiştir. Yine o, El-Mâide sûresinin özellikle ilk âyetlerinin en son inen âyetler olduğunu dile getirmiştir. Bu görüş sahiplerini destekleyen bir başka delil, *Esbâbu'n-Nüzûl* müellifi Vâhidî'nin (ö. 468/1075), teyemmüm kıssasını Nisâ sûresi'ndeki teyemmüm âyetinin tefsirinde zikretmesidir.⁷⁶

İbnü'l-Arabî (ö. 543/1143), Suyûtî (ö. 911/1505) ve Elmalılı Muhammed Hamdi (ö. 1942) teyemmüm kıssasının sonunda el-Mâide sûresinin 6. âyetinin nazil edildiğini söylemiştir.⁷⁷ Elmalılı, bu âyeti tercih etme sebebini şöyle açıklar; “Zikrolunan sefer, İfk olayının zuhûr ettiği gazvei Benî mustalık olduğuna bunun da altıncı hicriye Şa'ban'ında Hudeybiye seferinden önce vukû' bulduğuna göre bu âyet sûrei el-Mâide'nin ilk nâzil olan âyetlerinden ve hatta bu sûrenin Hudeybiye'den sonra nâzil olduğu söylendiğine nazaran mukaddimei nüzulü olan ilk âyeti demek olur. Fakat unutmamak lâzım gelir ki sûrei Nisâ'da يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ ya âyetinde dahi geçmiş idi.”⁷⁸ Görüldüğü gibi, Elmalılı teyemmüm âyetinin hicri 6. yılda Benî Mustalık'te nazil olduğunu söylemekle birlikte, en-Nisâ sûresinde de teyemmüm âyetinin geçtiğine dikkat çekmektedir. İbn Hacer ve Aynî de teyemmüm kıssası sonucunda el-Mâide sûresindeki âyetin indiğini kabul etmektedir.⁷⁹ Ancak onlar daha önce geçtiği üzere teyemmüm kıssasının hicri 7. yılda meydana gelen Zâtü'r-Rikâ' Gazvesi'nde olduğunu tercih etmekle, hem tarih hem de gazve olarak bu gruptaki müfessirlerden ayrılmaktadır.

Müfessirlerin teyemmüm kıssası sonucunda hangi teyemmüm âyetinin indiği konusundaki ihtilafı, onlara göre bu kıssanın tarihinin belirlenmesine etki etmektedir. Çünkü genelde en-Nisâ sûresinin, el-Mâide sûresinden daha önce

⁷⁶ Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 1315, s.113, 114.

⁷⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Abdullâh İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1957, I, 442, 443; Suyûtî, Abdurrahman b. Celâleddin, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsir bi'l-me'sûr*, Beyrut 1983, III, 31; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1936, II, 1584.

⁷⁸ Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1584. *Hak Dini Kur'an Dili*'nden sonra Diyanet İşleri Başkanlığı'na hazırlatılan ikinci tefsir olan *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* adlı eserin yazarları da el-Mâide sûresinin 6. âyetinin hicri 6. yıldaki Benî Mustalık Gazvesi'nde indiği görüşünü kabul etmiştir. Yine bu eserde daha önce geçen Buhârî'nin hem el-Mâide hem de en-Nisâ sûrelerinde teyemmüm kıssasına yer vermesi şöyle değerlendirilmiştir; “Bu hadise (Hz. Âişe'nin hadisesi) üzerine gelen kısım el-Mâide sûresinin 6. âyetindedir. en-Nisâ sûresinde ise münasebet düştüğü için tekrar vahyedilmiştir. Buhârî'nin *Sahih*'inde teyemmümle ilgili kısım hem el-Mâide hem de en-Nisâ sûrelerinin tefsirlerinde tekrar edilmesi de bu anlayışı desteklemektedir.” (bkz. Karaman, *Kur'an Yolu*, II, 71) Bu yorumdan en-Nisâ sûresindeki teyemmüm âyetinin, el-Mâide sûresindekinden daha sonra indirildiği ve sanki teyemmüm kıssasının farklı zamanlarda taaddüdünü ima edildiği anlaşılmaktadır. Çünkü Buhârî'nin bu tercihi, teyemmüm kıssasının taaddüdünü ima ettiği şeklinde yorumlanmıştır.

⁷⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 517; Aynî, *Umdetu'l-Karî*, IV, 3.

indiği kabul edilmektedir.⁸⁰ Bundan dolayı, teyemmüm kıssasında en-Nisâ sûresindeki teyemmüm âyetinin inzal edildiğini söyleyenler, diğer görüştekilere göre daha erken bir tarihi kabul etmiş olacaktır. Nitekim en-Nisâ sûresi'ndeki âyetin nazil edildiğini söyleyen İbn Kesîr teyemmüm kıssasının hicri 4. yılda meydana geldiğine işaret etmiştir. Buna karşılık diğer görüş sahiplerinden İbnü'l-Arabî ve Elmalılı teyemmüm kıssasının Benî Mustalik Gazvesinde yaşandığını belirtmiştir. Bu gazvenin tarihinde ihtilaf varsa da kesin olan hicri 6. yıldan sonraki bir tarihte meydana gelmediğidir. Dolayısıyla her iki görüşteki müfessirlerin değerlendirmelerinden teyemmüm kıssası en geç hicri 6. yılda meydana gelmiş olmalıdır. Bir başka ifade ile teyemmümün farz oluğu tarih de en geç hicri 6. yıldır.

Anlaşıldığı üzere müfessirler, Hz. Âişe'nin teyemmüm kıssası rivayetini hangi teyemmüm âyetinin nazil olduğunu tespit amacıyla zikretmiştir. Bu konuda ise farklı görüşlere sahiptirler. Bazısı en-Nisâ sûresindeki, bazısı da el-Mâide sûresindeki teyemmüm âyetinin, bu olayın sonucunda nazil olduğu şeklinde değerlendirmiştir. Müfessirlerin teyemmüm kıssasına genelde sebebi nüzûl açısından yaklaşımları tabiidir. Çünkü rivayetin onları ilgilendiren kısmı, bir âyetin sebebi nüzûlünü haber vermesidir. Ancak, bakılan tefsirlerde müfessirlerin rivayetin tekrerrü meşalesine yani İfk olayı ile teyemmüm kıssasının farklılığına değindiklerine rastlanılmamıştır. Bu her iki rivayetin açıkça birbirlerinden farklı iki olaya işaret etmesinden kaynaklanmış olabilir. Yalnız bazı müfessirlerin teyemmüm kıssasının Benî Mustalik Gazvesi'nde meydana geldiğini söylemeleri, onların tekrerrü meşalesini Hz. Âişe'nin gerdanlığını bir gazvede iki kez kaybettiği şeklinde anlamış olduklarını gösterebilir.

Teyemmüm kıssası üzerine indirilen âyetin, Kur'an'daki teyemmüm âyetlerinin ilki olduğu ikinci âyetin ise münasebet gereği tekrar vahyedildiği kabul edilmektedir. Bu durumda tekrar vahyedilen âyetin, el-Mâide sûresindeki âyet olması daha uygundur. Çünkü bu sûredeki âyet, ilk zamanlarda sünnetle teşri olan abdest, daha önce indirilmiş bulunan gusûl ve teyemmüm ibadetlerini art arda açıklayan bir âyettir. Yani namaz için bir Müslümana farklı durumlarda gerekli olan üç temizlik unsurunu da bu âyet açıklamıştır. Oysa el-Nisâ sûresindeki teyemmüm âyetinde iki temizlik unsuru, gusûl ve teyemmüm bulunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu kıssanın sonunda indirilen teyemmüm âyetinin, en-Nisâ sûresindeki âyet olması daha güçlü bir yorumdur.

VII. Sonuç

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılabacağı üzere teyemmüm kıssası kaynaklarımızda birçok yönüyle değerlendirilmiştir. Öncelikle, teyemmüm kıssası ile İfk olayı arasında Hz. Âişe'nin gerdanlığı kaybetmesi bakımından benzerlik

⁸⁰ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, IV, 1711; İbn Âşûr, *Tefsiru't-tahrîr*, V, 126; Kâmil Yaşaroğlu, "Mâide", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 403-405.

kurulmuş, ancak iki olaydaki farklılıklar sebebiyle rivayetlerin mükerrerliği yorumunda bulunulmuştur. Bazı muhaddisler, ilk dönem tarihçilerinden Muhammed b. Habîb'in Hz. Âişe'nin gerdanlığını ikinci kez Zâtü'r-Rika' Gazvesi'nde düşürdüğü rivayetini kabul etmiştir. Onlar, bu rivayeti, Zâtü'r-Rika' Gazvesi'nin Benî Mustalik'ten sonra hicri 7. yılda meydana geldiğini belirten Buhârî görüşüne göre yorumlamaya çalışmışlar ve teyemmüm kıssasının bu tarihte olduğuna dair deliller getirmişlerdir. Ancak teyemmüm kıssasının hicri 7. yılda gerçekleştiğine dair getirilen delillerin sağlamlığının tartışmaya açık olduğu söylenebilir. Yine teyemmüm kıssasının hicri 7. yılda gerçekleştiğini kabul edenler, bu kıssa sonunda el-Mâide sûresindeki teyemmüm âyetinin öncesinde abdestten bahseden bölümüyle birlikte nazil olduğunu kabul etmiştir. Dolayısıyla onlara göre teyemmümün teşri' hicri 7. yılda abdest âyetinin nüzulü ile birlikte dir.

İlk dönem İslam tarihçilerinden Vâkıdî ise teyemmüm kıssasının, İfk olayının da yaşandığı hicri 5. yıldaki Benî Mustalik Gazvesi'nde meydana geldiğini belirtmiştir. Ancak Vâkıdî rivayetinin de sened açısından zayıf olduğu görülmüştür. Bununla birlikte teyemmüm kıssasının bu gazvede yaşandığı daha çok kabul edilmiş hatta cumhurun görüşü olarak aktarılmıştır.

Teyemmüm kıssası sonunda hangi teyemmüm âyeti nâzil olduğu tartışmasında müfessirler ikiye ayrılmıştır. Bazıları en-Nisâ sûresindeki, bazıları da el-Mâide sûresindeki teyemmüm âyetini tercih etmiştir. Ancak müfessirlerin ortak kanaatinin teyemmüm âyetinin en geç hicri 6. yıla kadar inmiş olmasıdır. Çünkü bundan daha sonraki bir yılda teyemmüm âyetinin inmiş olacağını söyleyen bir müfessire rastlanılmamıştır. Yine müfessirlerin çoğunun teyemmüm âyetinin Benî Mustalik Gazvesi'nde indiği kanaatinde olduğu da söylenebilir.

Bu bilgiler ışığında, teyemmüm kıssasının ne zaman gerçekleştiğine dair sahih rivayetlerde dolaylı ve dolaysız bir tarih belirtilmemiş olması sebebiyle, bu konudaki tartışmaları ortadan kaldıracak kesin bir sonuca ulaşmak zor görülmektedir. Yine de şu çıkarsamalarda bulunulabilir:

Teyemmüm kıssanın hicri 5. yılda olduğu görüşü, bazı hadisçilerin dile getirdiği söz konusu kıssanın hicri 7. yılda olduğu görüşünden daha kuvvetli görülmektedir. Çünkü bu kıssanın tarihi için neredeyse hiçbir müfessir hicri 7. yıla işaret etmemiştir. Bu durum söz konusu kıssanın, hicri 5. yılda Benî Mustalik Gazvesi'nde gerçekleştiği görüşünü destekleyen bir delildir.

İlgili rivayetler göz önünde bulundurularak teyemmüm kıssası ve İfk olayında olmak üzere Hz. Âişe'nin gerdanlığını mükerreren düşürdüğü söylenebilir. Nitekim bu, rivayetleri mükerrerlik bakımından değerlendiren ilk dönem tarihçileri ile İbn Hacer ve Aynî gibi muhaddisler tarafından kabul edilen bir husustur.

Teyemmüm kıssası rivayetlerine göre, bu kıssanın sonunda bir âyetin nâzil olduğunda şüphe yoktur. Bu âyet, konu ile ilgili rivayetlere bakıldığında te-

yemmümü bildiren ilk âyet olmalıdır. İlk nâzil olan teyemmüm âyetinin, en-Nisâ sûresindeki âyet olması muhtemeldir. Çünkü en-Nisâ sûresindeki âyette bir Müslüman'ın namaz için gerekli temizlik ibadetlerinden gusûl ve teyemmümden bahsedilmektedir. el-Mâide sûresindeki âyette ise abdest, gusl ve teyemmüm sırasıyla açıklanmıştır. Yani temizliğin tüm şekillerini ifade eden âyet, el-Mâide sûresindekidir. Bu sebeple, el-Mâide sûresindeki teyemmüm âyetinin daha sonra nazil olduğu yorumu daha uygundur.

“Teyemmüm Kıssasının Tarihi ve Âyetinin Sebeb-i Nüzûlü Üzerine -Hz. Âişe'nin Gerdanlığını Düşürmesinin Mükerrerliği Bağlamında-”

Özet: “Teyemmüm kıssası”, Resûlüllâh (s.a.s.) ile çıktığı bir sefer sırasında Hz. Âişe'nin gerdanlığını kaybetmesini ve onu aramak gayesiyle susuz bir yerde konaklamak zorunda kalan kafilenin abdest ihtiyaçlarını karşılamak için su bulamaması dolayısıyla teyemmüm âyetinin indirilmesini anlatır. Bu kıssanın ne zaman, hangi seferde gerçekleştiği ve sonucunda Kur'an'daki iki teyemmüm âyetinden hangisinin nâzil olduğu tartışmalıdır. Ayrıca, bu kıssa, sebep ve sonuç itibarıyla yine bir seferde gerçekleşen İfk olayına benzemektedir. İfk olayında da Hz. Âişe gerdanlığını düşürmüş ve ona atılan iftiranın asılsızlığını belirten İfk âyetleri nazil olmuştur. Bu makalede teyemmüm kıssası hakkındaki tartışmalar ve İfk olayı bağlamında bu kıssanın mükerrerliği meselesi incelenmiştir.

Atıf: Ömer Faruk Yıldırım, “Teyemmüm Kıssasının Tarihi ve Âyetinin Sebeb-i Nüzûlü Üzerine -Hz. Âişe'nin Gerdanlığını Düşürmesinin Mükerrerliği Bağlamında-”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, VIII/2, 2010, ss. 107–127.

Anahtar Kelimeler: Hz. Âişe, Teyemmüm kıssası, Teyemmüm âyeti, İfk olayı, Gerdanlık, Mükerrerlik.